

Waldemar Kryspin Jaruszewski

Rola kapitału intelektualnego i kultury w rozwoju bezpieczeństwa narodowego

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 13, 9-29

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Waldemar Kryspin Jaruszewski*

Rola kapitału intelektualnego i kultury w rozwoju bezpieczeństwa narodowego

*Informacja, wiedza i kultura
mają istotne znaczenie
dla wolności i rozwoju człowieka.*
Y. Benkler¹

Wstęp

W dobie licznych kryzysów gospodarczych, finansowych i komunikacyjnych w XXI w. nastąpił również wzrost migracji ludności na całym świecie. Sytuacja ta znacząco utrudnia proces komunikacji na świecie. Na wszystko to oddziałuje kultura narodowa, która odgrywa coraz ważniejszą rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego i może być siłą napędową jego wzrostu a tym samym rozwoju społeczno-gospodarczego. Celem niniejszego artykułu jest uwidocznienie problematyki kultury, która może równie dobrze stanowić substytut użycia siły militarnej. W pierwszej części artykułu przedstawiono problematykę kapitału intelektualnego na początku XXI w., w drugiej opisano znaczenie kultury bezpieczeństwa narodowego.

* Dr inż. Waldemar Kryspin Jaruszewski, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk
e-mail: wjaruszewski@wp.pl

¹ Y. Benkler, *Bogactwo sieci. Jak produkcja społeczna zmienia rynki i wolność*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 19. Autor zauważa: *Pojawienie się szerszego pola dla pozarynkowej produkcji informacji i kultury przez społeczności lub jednostki zagraża jednak beneficjentom przemysłowej gospodarki informacyjnej. Na początku XXI wieku znaleźliśmy się w samym środku bitwy o instytucjonalny ekosystem środowiska cyfrowego.* Ibidem, s. 20.

Problematyka kapitału intelektualnego na początku XXI w.

Kapitał intelektualny² to ukryte zasoby użytecznej wiedzy³, jak również ogół niematerialnych aktywów, ludzi, organizacji, społeczności, regionów, instytucji, które odpowiednio wykorzystane mogą być podstawą przyszłego wzrostu społeczno-gospodarczego, dobrobytu i pozycji w środowisku międzynarodowym. Jest on miękką, żywą tkanką, która jako pierwsza reaguje na wszelkie zmiany w jednostce, organizacji, społeczeństwie czy narodzie. Stanowi to o jego kluczowym znaczeniu dla wzrostu i szerokiego rozwoju⁴, jak też dla wzmocnienia bezpieczeństwa narodowego. Kapitał intelektualny stał się podstawowym warunkiem rozwoju jednostki⁵, grupy oraz społeczeństwa. Przystępując do opisu, należy odwołać się do jego istnienia indywidualnego, organizacyjnego lub społecznego. *Kapitał intelektualny jest tak fundamentalnie nowym sposobem patrzenia na wartość przedsiębiorstwa, że nigdy nie zostanie ograniczony do odgrywania roli podrzędnej względem tradycyjnej rachunkowości (...)* Jest on nieunikniony z tego powodu, iż jako jedyny ze wszystkich modeli mierzących wyniki działalności przedsiębiorstw, przebija się przez powierzchnię i ukazuje prawdziwą wartość⁶. Jeśli wartość rynkowa akcji (market value of the equity) minus księgową wartość akcji (book value of equity) jest ujemna, wówczas firma posiada zobowiązania (pasywa) intelektualne (intellectual liabilities)⁷. Kapitał intelektualny wpływa na kapitał materialny, finansowy i odwrotnie, m.in. pod względem racjonalności gospodarowania posiadanymi zasobami, wykorzystania potencjału technologicznego i finansowego, (...) a także w wymiarze zdolności

² Kapitał intelektualny to po prostu część aktywów kapitałowych składających się z wartości intelektualnych. Aby stać się kapitałem intelektualnym, wiedza musi być traktowana jak inne aktywa, a więc mieć zdolność do wytwarzania bogactwa. T. Stewart, *Kapitał intelektualny*, [w:] *Biznes*, t. 1, *Zarządzanie firmą*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 133.

³ Ibidem, s. 133. Stewart podaje: *W definicji kapitału intelektualnego nie mieści się wiedza, która nie jest wykorzystana w procesie produkcji czy wytwarzania bogactwa.*

⁴ Pozytywnym trendem rozwoju światowego na początku XXI w. jest zminimalizowanie udziału środków militarnych w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych.

⁵ Rozwój jest ściśle połączony z uczeniem się. Młody człowiek uczy się nie tylko podczas odpowiadania na zadawane w szkole pytania, ale również wtedy gdy opowiada, wyjaśnia drugiej osobie dane zjawisko lub sam sobie tłumaczy pewien proces. Uczy się, gdy dyskutuje, eksperymentuje i fantazjuje, w domu, przedszkolu, szkole, na ulicy itp. Dobry nauczyciel winien skupić się nie tylko na nauczaniu, lecz również na wspólnym uczeniu się z uczniem. Umiejętność uczenia się i myślenia jednostki to klucz do bezpieczeństwa narodowego.

⁶ Ibidem, s. 24–25.

⁷ M. Jabłoński, *Koncepcje i modele kompetencji pracowniczych w zarządzaniu*, Wydawnictwa Fachowe CeDeWu.PL, Warszawa 2011, s. 139–140.

administracji do kształtowania swojego otoczenia⁸. A. Baron i M. Armstrong⁹ wyróżniają trzy jego elementy:

- **kapitał ludzki**¹⁰ stanowiący wiedzę, umiejętności, możliwości oraz potencjał do rozwoju i wprowadzania innowacji przez pracujących¹¹ w danej organizacji;
- **kapitał społeczny** stanowiący struktury, sieci kontaktów międzyludzkich i procedury, które pozwalają pracownikom zdobywać oraz rozwijać kapitał intelektualny definiowany jako zasoby i przepływy wiedzy nabywanej w wyniku relacji nawiązywanych wewnątrz i na zewnątrz organizacji;
- **kapitał organizacyjny** stanowiący zinstytucjonalizowaną wiedzę będącą własnością organizacji, przechowywaną w bazach danych, instrukcjach obsługi itp.

Wymiar każdego z elementów kapitału intelektualnego ma kilka wielkości mierzonych. Aby wielkość taka, ustalona dla każdego z wymiarów kapitału intelektualnego, mogła zostać zmierzona, musi mieć jednostkę miary. Jest nią wersor zdefiniowany i przyjęty umownie dla celów badawczych, z którym porównuje się inne wielkości tego samego rodzaju w celu ich wyrażenia ilościowego. *W ten sposób możliwe jest uzyskanie wartości wielkości mierzonej, a więc wyrażenie jej na jeden z czterech sposobów: nominalny, porządkowy, interwałowy lub ilorazowy. Ten ostatni, najbardziej precyzyjny, istnieje wówczas, gdy możliwe jest uzyskanie wartości liczbowej wielkości mierzonej (czyli liczby, przez którą mnożona jest jednostka miary)*¹². Kapitał intelektualny stanowi (...) ogół niematerialnych aktywów ludzi, przedsiębiorstw, społeczności, regionów i instytucji, które odpowiednio wykorzystane mogą być źródłem obecnego i przyszłego dobrostanu kraju. Zarówno teoria ekonomiczna, jak i doświadczenia innych państw mówią nam, że rola kapitału intelektualnego jest dla zapewnienia

⁸ S. Pilipiec, P. Szreniawski, *Socjologia administracji. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 92. Autorzy podają: *W zakresie pracowników administracji kwestie relacji kapitału materialnego z kapitałem ludzkim i społecznym łączą się z bezpośrednimi relacjami między kapitałem ludzkim i społecznym w administracji*. Ibidem, s. 93–94.

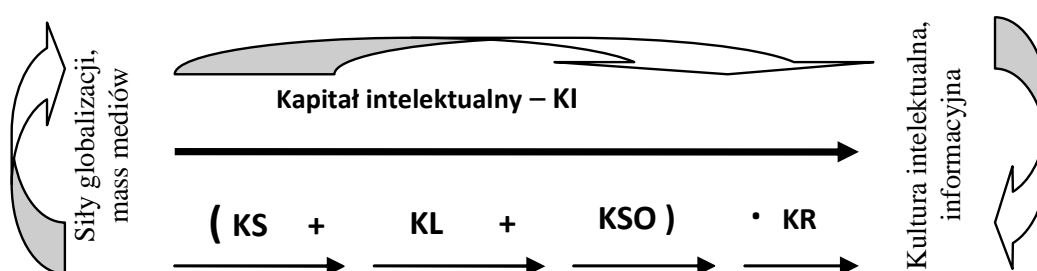
⁹ A. Baron, M. Armstrong, *Zarządzanie kapitałem ludzkim. Uzyskanie wartości dodanej dzięki ludziom*, Wydawnictwo Oficyna a Wolters Kluwer business, Kraków 2008, s. 18–19.

¹⁰ W. K. Jaruszewski, *Ograniczenia sił narodowych w świetle kapitału ludzkiego*, FOECE, Koszalin 2012, s. 171–200.

¹¹ Organizacje, które kształtują tożsamość, stawiają głównie na rozwój pracowników i służenie innym. W przeciwnym razie wśród zarządzających pracownikami pojawiają się egoizm, pycha i chciwość.

¹² J. Dusza, G. Gortat, A. Leśniewski, *Podstawy metrologii*, Politechnika Warszawska, Warszawa 1998, s. 7–35.

trwałego rozwoju fundamentalna¹³. A. Baron twierdzi: *Mierniki same w sobie nie są celem, lecz raczej środkiem, który dostarcza uzasadnienia dla strategii i pozwala sprawdzić jej efektywność, a także umożliwia oszacowanie kosztów i ocenę znaczenia różnych działań*¹⁴. Według L. Edvinssona i M. S. Malone'a¹⁵, nawigator kapitału intelektualnego to nie wyłącznie typy kapitałów, lecz pięć obszarów koncentracji: ludzki, finansowy, procesów, kliencki i rozwoju. Kapitał intelektualny jest nie tylko prostą sumą trzech jego kapitałów: ludzkiego, społecznego i organizacyjnego, jak zaproponowali L. Edvinsson, M. Armstrong, A. Baron, M. A. Youndt¹⁶, ale jest kreowany (pomnażany) również przez kapitał relacji (rys. 1).

Rysunek 1. Ideowy model kapitału intelektualnego przyjętego do badań:

KI – kapitał intelektualny, KS – kapitał społeczny, KL – kapitał ludzki,

KSO – kapitał strukturalno-organizacyjny, KR – kapitał relacyjny¹⁷

Źródło: opracowanie własne.

Kapitał intelektualny stanowi strumień użytecznej informacji i wiedzy, na który oddziałują siły globalizacji¹⁸, mass mediów oraz kultury intelektualnej¹⁹

¹³ *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2008, s. 6. Łącznie model pomiarowy KI zawiera 117 wskaźników. Według *Raportu* kapitał intelektualny składa się z następujących kapitałów: ludzkiego, społecznego, strukturalnego i relacyjnego.

¹⁴ A. Baron, M. Armstrong, *Zarządzanie kapitałem ludzkim...*, op. cit., s. 80.

¹⁵ Za: L. Edvinsson, M. S. Malone, *Kapitał intelektualny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 55–56.

¹⁶ M. A. Youndt, S. A. Snell, *Human resource configurations, intellectual capital, and organizational performance*, „Journal of Managerial Issues” 2004, No. 16(3).

¹⁷ K. Perechuda, I. Chomiak-Orsa, *Znaczenie kapitału relacyjnego we współczesnych koncepcjach zarządzania*, s. 305–315, http://zif.wzr.pl/pim/2013_4_2_23.pdf (dostęp: 28.11.2013).

¹⁸ Siły globalizacji mogą wspierać bądź osłabiać rozwój kapitału intelektualnego.

¹⁹ Gołembski zauważa: *Zdolność logicznego myślenia stała się jedną z najbardziej uznawanych wartości w badaniach naukowych. Pozwoliło to na upowszechnienie się kultury intelektualnej w środowisku naukowym, a przez jego wpływy na zewnątrz umacniało się znaczenie wartości*

i informacyjnej. Wszystko to razem stanowi (...) *charakterystyczny dla danego podmiotu jego sposób myślenia o bezpieczeństwie i odczuwania bezpieczeństwa, a także sposoby osiągnięcia bezpieczeństwa*²⁰.

Na potrzeby niniejszego artykułu zaprezentowany model kapitału intelektualnego opisują niżej zaprezentowane rodzaje kapitału.

Kapitał intelektualny stanowi cenne dobro²¹ i nową wartość ekonomiczną wygenerowaną na podstawie aktywów intelektualnych trzech jego kapitałów: ludzkiego²², społecznego, strukturalno-organizacyjnego oraz relacyjnego²³, podczas osiągania strategicznych interesów i celów. Odzwierciedla bezpieczeństwo intelektualne, za pomocą którego można szacować zasięg naturalnej strefy wpływów państwa. Istniejący ścisły związek i występujące relacje między kapitałem intelektualnym a ludzkim, społecznym, strukturalno-organizacyjnym umożliwiają sprawniejsze tworzenie nowych wartości niezbędnych do dynamicznego rozwoju i dla bezpieczeństwa narodowego. Prowadzi to do równowagi społecznej, dla osiągnięcia której wymagany jest wysoki poziom współpracy, zaufania, zaangażowania obywatelskiego i wspólnego dobrobytu oraz ograniczenie powstałego rozwarstwienia społecznego.

Kapitał ludzki należy do dziedziny kapitału intelektualnego, stanowi nową jego wartość ekonomiczną wygenerowaną w oparciu o aktywa intelektualne jednostki, w tym jej inteligencję (indywidualną, społeczną i emocjonalną), sprawność umysłową, cechy osobowe, umiejętności specjalistyczne, postawy, motywację do działania, stan zdrowia, kondycję psychofizyczną, kulturę osobistą, które razem stanowią źródło przyszłych dochodów dla niej, rodziny i pracodawcy. Odzwierciedla on bezpieczeństwo jednostki, wzmacniając znacząco jej możliwości wszechstronnego rozwoju. Społeczeństwa o wysokim kapitale

umysłowych w wymiarze społecznym. F. Gołembski, *Cywilizacja europejska*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012, s. 76–77.

²⁰ S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, s. 31.

²¹ Kapitał intelektualny stanowi cenne dobro, pozytywną wartość wszelkich czynów i zachowań jednostek, grup społecznych, organizacji, społeczeństw, narodów. Dobro jest jedną z trzech wartości triady Arystotelesa stanowiących syntezę prawdy i piękna. Tę ostatnią tworzą ład, proporcja i wielkość.

²² Bazą kapitału ludzkiego są użyteczni ludzie, którzy świadomie i aktywnie współtworzą przestrzeń informacyjną i kulturalną będące przedmiotem podjętych działań, badań, poszukiwań itp.

²³ Kapitał relacyjny oddziałuje na wszystkie składowe kapitału intelektualnego i stanowi o ich sile (mocy).

ludzkim cenią sobie jakość²⁴ i bezpieczeństwo życia, współpracę jednostek, grup społecznych oraz rozwój sieci²⁵ obywatelskiego²⁶ zaangażowania, współpracy czy też ograniczanie marginalizacji życia²⁷.

Kapitał społeczny należy do dziedziny kapitału intelektualnego, stanowi jego nową wartość ekonomiczną wygenerowaną na podstawie posiadanych aktywów społecznych wspartych jakością życia, rozwojem rodziny²⁸, kultury społecznej, świadomości bezpieczeństwa, jak również wzrostem zaufania jednostki do siebie, instytucji publicznych i rządu. Jego wielkość zależy również od jakości i ilości interakcji społecznych, powiązań horyzontalnych (wertykalnych) w istniejących sieciach społecznych. Kapitał ten wpływa dodatnio na rozwój innych kapitałów, jak również na wzrost produktywności i dobrobytu, pozwalając uczestnikom danej społeczności działać sprawniej.

Kapitał strukturalno-organizacyjny należy do dziedziny kapitału intelektualnego, stanowi jego nową wartość ekonomiczną wygenerowaną na podstawie posiadanych aktywów organizacji. Na jego wielkość wpływ ma jakość: uży-

²⁴ Wysoki KS stanowi dobrą bazę do szerokiego rozwoju społeczno-gospodarczo-obronnego państwa, jak również wpływa dodatnio na sprawność funkcjonowania instytucji rządowych i samorządowych.

²⁵ Każde społeczeństwo, organizacja charakteryzuje się właściwą tylko dla siebie siecią kanałów informacji w układzie hierarchicznym, horyzontalnym czy mieszanym. Przepustowość, szerokość „autostrad” sieci obywatelskiego, pracowniczego zaangażowania w organizacji, społeczeństwie czy narodzie są również ważną formą społecznego kapitału, który stanowi bazę innych kapitałów. Ułatwiają one komunikację i tym samym udroźniają przepływ informacji i wiedzy w każdej organizacji czy społeczeństwie, ograniczając w nich rozwarstwienie informacyjne, a tym samym wzmacniają bezpieczeństwo organizacyjne.

²⁶ Niski KS w Polsce może w przyszłości spowodować obniżenie poziomu demokracji. Niska jakość demokracji może przełożyć się na spadek zaufania do władzy i administracji rządowej lub samorządowej, jak również do zawieranych sojuszy i porozumień międzypaństwowych. Może również spowodować wzrost biurokracji i zmniejszenie liczby kompetentnych urzędników rządowych i samorządowych, a to się bezpośrednio przekłada na brak dobrej organizacji pracy w urzędach i innych instytucjach prządowych. Największym mankamentem jest marnotrawstwo i złe przygotowanie osób odpowiedzialnych do zarządzania wielkimi projektami, np. budowaniami dróg, infrastruktury czy elektrowni jądrowej. Dlatego też priorytetem jest, aby w pierwszej kolejności zreformować zbiurokratyzowaną administrację rządową i samorządową, bo tylko wtedy instytucje zaczną skutecznie radzić sobie z zadaniami i wyzwaniem.

²⁷ *Bieda jest czynnikiem prowadzącym do marginalizacji (...) zagrożone wykluczeniem są zarówno osoby młode, jak i starsze, choć z różnych powodów (...) Prawie co dziesiąty Polak ma poczucie, że jest traktowany gorzej niż inni obywatele. Jako powód takiego stanu rzeczy najczęściej podaje złą sytuację materialną, zły stan zdrowia lub podeszły wiek.* K. Kowalczyk, CBOS. *Komunikat z badań BS/139/2013. Komu w Polsce żyje się najtrudniej?*, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2013, s. 15.

²⁸ Programy prorozwojowe 500+ znacząco wspierają rozwój społeczny i kapitału społecznego.

tecznej wiedzy i technologii²⁹ w organizacji, kultury organizacyjnej, obowiązujących norm i wzorów postępowania, przyjętej struktury organizacyjnej, istniejących norm, wzajemnego zaufania oraz zadowolenia i satysfakcji pracowników z wykonywanej pracy. Na jego stan oddziałuje innowacyjność i konkurencyjność³⁰ w danej organizacji. Zależy on również od jakości sprawności komunikacji z otoczeniem bliższym i dalszym oraz od sprawnego i skutecznego organizowania działań podczas wytyczania i osiągania wspólnych interesów, a także celów strategicznych organizacji. Odzwierciedla on stabilność rozwoju całej organizacji³¹. Aby zwiększyć konkurencyjność organizacji, niezbędne jest staranne doskonalenie oraz harmonizacja³² działań całego kierownictwa i podległego mu stanu osobowego. Rozwój organizacji wzmacnia odpowiednio wykształcona kultura organizacyjna zorientowana na ludzi i ich problemy, co ułatwia osiągnięcie wyznaczonych misji i celów.

Wartościowa wiedza organizacyjna wspiera rozwój kapitału strukturalno-organizacyjnego.

Kapitał relacyjny należy do dziedziny kapitału intelektualnego organizacji³³, wzmacnia jakość powiązań istniejących kapitałów: ludzkiego, społecznego i strukturalno-organizacyjnego. Tworzą go odpowiednio zbudowane relacje wewnątrz, jak i na zewnątrz organizacji. Wzmacnia on istniejącą sieć nieformalnych związków: pracowniczych, organizacyjnych, rodzinnych, towarzy-

²⁹ Technologie, w tym komputerowe, znacząco wspierają dynamikę rozwoju organizacji, tworząc swoistą cyberkulturę. Bazuje ona na nowościach techniki komputerowej, informacji cyfrowej, które razem wyznaczają przestrzeń pośredniczenia między kulturą a mikrotechnologią.

³⁰ Konkurencyjność jednostek, organizacji i społeczeństwa określi sprawność danej strategii rozwoju narodu.

³¹ W latach 2000 – 2009 w Polsce nastąpiła fala ogromnych zwolnień zbiorowych będących nieuchronnym następstwem nieprzemyślnych działań restrukturyzacyjnych realizowanych przez ówczesnych decydentów rządowych. Powyższa sytuacja doprowadziła do obniżenia bezpieczeństwa pracowników i pracodawców, jak również całych organizacji. Wszystko to spowodowało, że w badanych latach w Polsce bezpieczeństwo organizacyjne spadło do niskiego poziomu, powodując powiększenie szarej strefy ekonomicznej polegające na nieprzestrzeganiu przez pracodawców przepisów prawa, wzroście obciążeń podatkowych (ciągłe zmiany składek na ubezpieczenie społeczne, zdrowotne, rentowe) i spadku bezpieczeństwa pracy.

³² Elastyczna struktura organizacji jest podstawą tworzenia przejrzystych zasad jej działalności oraz szczególnych społecznych zależności pomocnych przy zarządzaniu kapitałem intelektualnym i jego elementami.

³³ Współczesne organizacje coraz bardziej zależne są od sprawnych relacji wewnętrznych i zewnętrznych z otoczeniem. Zmienne otoczenie wymusza sprawne zarządzanie organizacjami. Kapitał relacyjny jest postrzegany jako składnik niematerialnych aktywów organizacji, na które składa się wygenerowana wartość wszystkich relacji organizacji, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych.

skich, gospodarczych³⁴ itp. Odzwierciedla jakość polityki społeczno-rozwojowej w danym państwie. Na jego wielkość wpływ ma liczba pracujących, bezrobotnych oraz poziom emigracji zarobkowej w państwie. Wpływa on bezpośrednio na wielkość pozostałych kapitałów, wzmacniając tym samym kapitał intelektualny. Same relacje nie gwarantują wzrostu wartości organizacji, konieczne do tego są również kompetencje komunikacyjne, dzięki którym relacje te można wzmacniać.

Harmonizacja³⁵ składowych kapitału intelektualnego może w znaczący sposób wzmocnić stan bezpieczeństwa³⁶, a tym samym przyczynić się do szerokiego rozwoju i zwiększenia bezpieczeństwa narodowego. W niniejszym artykule jest ono traktowane jako dobro najwyższej rangi; stanowi uporządkowany proces, który musi być wytyczany i realizowany zgodnie z prawem harmonii³⁷ oraz własnymi możliwościami narodu, sąsiadów czy państw sojuszniczych.

Kapitał intelektualny w czasach współczesnych nabiera szczególnego znaczenia³⁸, gdyż jest strategicznym zasobem kreującym rzeczywistość społeczno-gospodarczą i bezpieczeństwo³⁹.

³⁴ Grindberg podaje: *Niedawne wydarzenia w gospodarce światowej przekonywająco wykazały, że relacje między państwem a rynkiem są znacznie bliższe niż tylko „integracja”*. Stwierdza także, że rosyjskie motto: „Ojczyzna najpierw, ty na drugim miejscu”, okazało się utopią. R. Grinberg, *Gospodarka rosyjska między rozpaczą a nadzieją*, [w:] G. W. Kołodko, *Zarządzanie i polityka gospodarcza dla rozwoju*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa, s. 210–211.

³⁵ Nadmierne zróżnicowanie wielkości kapitałów stanowi ważną przesłankę do ich harmonizacji. Niewłaściwe wielkości i struktury kapitału intelektualnego ujemnie wpływają na siebie, uniemożliwiając uzyskanie efektu synergii. Aby temu przeciwdziałać, należy pokonać wszelkie trudności. Jest to zawsze możliwe. Zasadne jest sprawne planowanie poszczególnych składowych kapitału intelektualnego, tak by uzyskać pożądaną ich wielkość. W. Jaruszewski, *Teoria i praktyka kapitału intelektualnego w strategii bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo CB, Szczecin 2013, s. 313–325.

³⁶ W rozwijaniu umiejętności samodzielnego myślenia o bezpieczeństwie ważne jest również kształtowanie właściwego postrzegania zagrożeń, jak również wiedza o sobie, własnym, indywidualnym myśleniu, a także o narodzie. Kształcenie racjonalnego myślenia jednostki łączyć winno również wrażliwość moralną i estetyczną.

³⁷ K. Adamiecki, *Harmonizacja pracy*, Instytut Naukowy Organizacji i Kierownictwa, Warszawa 1948, s. 24. Ciągłe doskonalenie jakości współpracy jednostek, grup społecznych, organizacji i społeczeństwa może przyczynić się do zwiększenia wzajemnego zaufania, poprawy relacji społecznych oraz struktury społeczeństwa, a tym samym do wzmocnienia bezpieczeństwa narodowego.

³⁸ Pomiar kapitału intelektualnego w ogromnej mierze winien bazować na tym, co rzeczywiście da się zmierzyć, a nie na tym, co należałoby zmierzyć. Dlatego też niejasna rachunkowość może wprowadzać w błąd inwestorów i zwykłych obywateli, a także może przyczyniać się do złej alokacji posiadanych zasobów i kapitałów.

³⁹ Aleksandrowicz wyróżnia następujące zagrożenia: (...) *terroryzm i zorganizowaną przestępczość, cyberprzestępczość, cyberterroryzm, cyberszpiegostwo, cyberkonflikty z udziałem podmio-*

Znaczenie kultury bezpieczeństwa narodowego w rozwoju

*Dla większości ludzi
umiejętność prawidłowego rozumowania
jest tak dalece obca,
że nawet nie zauważają w sobie jej braku.*
J. Locke⁴⁰

W XXI w. bezpieczeństwo wiąże się z każdym aspektem naszego życia nie tylko w sferze wojskowej, ale również w innych dziedzinach⁴¹. To pojęcie ogólnoświatowe i zmienne⁴². Jest zdeterminowane zagrożeniami dla istnienia państwa⁴³ w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym, stanowiąc dobro publiczne, którego oczekują wszyscy obywatele. Obejmuje (...) ono zabezpieczenie potrzeb:

tów niepaństwowych oraz cyberwojny – konfrontację w cyberprzestrzeni pomiędzy państwami, a także ekstremizm. T. Aleksandrowicz, *Strategia bezpieczeństwa narodowego RP*, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/tomasz-aleksandrowicz-strategia-bezpieczenstwa-narodowego-rp/> (dostęp: 9.11.2014).

⁴⁰ John Locke (ur. 29 VIII 1632 r. w Wrington, zm. 28 X 1704 r. w Oates) – angielski filozof, lekarz, polityk i ekonomista. Twórca klasycznej postaci empiryzmu i liberalizmu. W ekonomii stworzył teorię wartości pieniądza, która stała się początkiem kierunku ekonomicznego zwanego monetaryzmem. Najważniejsze dzieła (chron.): *List o tolerancji* (1689), *Dwa traktaty o rządzie* (1689), *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego* (1690), *Myśli o wychowaniu* (1693). https://pl.wikipedia.org/wiki/John_Locke (dostęp: 23.08.2016).

⁴¹ *Kultura istnieje tylko dzięki państwu (...) Tylko dzięki państwu istnieje trwałość w stosunkach ludzkich. Kultura nie może się rozwijać, gdy bezustannie trzeba zaczynać od początku.* K. Jaspers, *Nietzsche. Wprowadzenie do rozumienia jego filozofii*, Wydawnictwo Oficyna, Łódź 2012, s. 281. Kultura bezpieczeństwa najczęściej jest określana jako wzorce, zachowania, przekonania, założenia, postawy i sposoby działania. Winna być silna, skuteczna, dobrze zorganizowana, spójna i budowana przez całe społeczeństwo.

⁴² *W najogólniejszym znaczeniu bezpieczeństwo można więc określić jako pewność istnienia i przetrwania, stanu posiadania oraz funkcjonowania i rozwoju podmiotu (...). Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń (ich niewystępowania lub eliminowania), ale powstaje także wskutek kreatywnej działalności tego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego.* R. Zięba, *Treść i zakres pojęcia „Bezpieczeństwo dla Polski”*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, red. S. Wojciechowski, A. Potyrała, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014, s. 13–27. Bezpieczeństwa nie należy analizować jedynie w kategoriach militarnych, ponieważ wpływa na nie wiele nowych zagrożeń współczesnej cywilizacji. Szybkość zmian osłabia znacząco istniejące struktury społeczne, stosunki międzyludzkie i wzorce kulturowe.

⁴³ *Naród w przeciwieństwie do państwa jest zbiorowością społeczną o charakterze kulturowej wspólnoty.* A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991, s. 24. Kultura narodowa rozumiana przez Kłoskowską stanowi część uniwersum kulturowego będącego sumą ogólnoludzkich systemów symbolicznych, takich jak język, religia, wiedza, nauka, sztuka i obyczaje. Autorka wyróżnia pojęcie „rdzeń kultury narodowej”: *Rdzeniem kultury narodowej jest kanon kulturowy. Przez kanon należałoby rozumieć zbiór zdarzeń, postaci i wytworów kulturowych, o których członkowie danej wspólnoty wiedzieć coś powinien.*

istnienia, przetrwania, pewności, stabilności, tożsamości (identyczności), niezależności, ochrony poziomu i jakości życia. Bezpieczeństwo, będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych: jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia⁴⁴. Jest wynikiem braku zagrożeń⁴⁵ i właściwej ich percepcji⁴⁶.

Bezpieczeństwo narodowe⁴⁷ obejmuje bezpieczeństwo: polityczne, ekonomiczne, kulturowe, ideologiczne, żywnościowe, publiczne, ekologiczne, energetyczne i inne. Na początku XXI w. jego zakres w sferze pozamilitarnej objął bezpieczeństwo: humanistyczne, energetyczne, żywnościowe, kulturowe itp. Bezpieczeństwo narodowe oparte jest na twardych i miękkich elementach⁴⁸ oraz na wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowaniach. Twarde i miękkie elementy muszą być zorientowane synergicznie, aby siły ich działania kumulowały się, a nie redukowały. Wielkości tych sił są różne w zależności od stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego państwa. Analiza tych elementów⁴⁹ pozwala uchwycić potencjał obronny państwa⁵⁰. K. Żukrowska⁵¹ przypisuje im następującą charakterystykę:

⁴⁴ R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 50.

⁴⁵ Według Zięby: *Zagrożenie kieruje się na konkretne wartości, które są przedmiotem ochrony przez dany podmiot. Zagrożenie oznacza jakieś zjawisko czy tylko dysproporcję w zasobach, które powodują zaniepokojenie lub lęk*. R. Zięba, *Treść i zakres pojęcia...*, op. cit. s. 15. Powstaje ono wskutek kreatywnej działalności danego podmiotu. Jest procesem społecznym zmiennym w czasie i nie ma charakteru statycznego, dlatego też należy go sukcesywnie badać i analizować, tak by podjąć właściwe w danym momencie decyzje.

⁴⁶ R. Wróblewski, *Zarządzanie kryzysowe jako element zarządzania bezpieczeństwem narodowym*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2013.

⁴⁷ Bezpieczeństwo można określić jako stan pewności przetrwania i swobodnego, nieskrępowanego rozwoju w ramach ogólnych możliwości jednostek, grup społecznych, organizacji, społeczeństwa i narodu. W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2011. Kitler podaje: *Bezpieczeństwo narodowe jest całością złożoną z różnych zjawisk, sytuacji, stanów rzeczy, wzajemnie się uzależniających i wymagających myślenia (podejścia) holistycznego*. Ibidem, s. 41.

⁴⁸ Twarde i miękkie elementy bezpieczeństwa narodowego stanowią dwie części jednej całości. Żadna z nich nie powinna być traktowana jako ważniejsza od drugiej, gdyż tylko wspólnie stanowią odpowiednią potęgę, siłę.

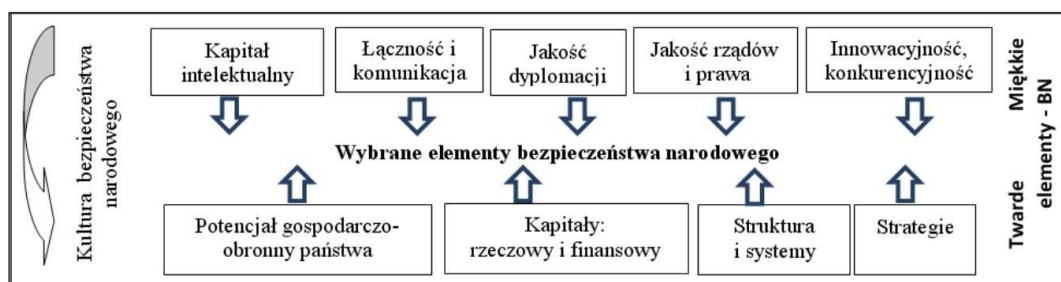
⁴⁹ Ważną kwestią w analizowaniu bezpieczeństwa jest umiejętność dostrzegania nowych zagrożeń oraz podejmowania działań je ograniczających, przy jednoczesnym uświadomieniu ich następstw. Na postrzeganie zagrożeń przez jednostkę ma wpływ wiedza o bezpieczeństwie, samo traktowanie zagrożeń, doświadczenie zawodowe oraz sprawność intelektualna jednostki.

⁵⁰ M. Sułek., W. K. Jaruszewski, *Makroekonomiczne uwarunkowania bezpiecznego rozwoju gospodarczego państwa mierzone syntetycznymi wskaźnikami potencjału gospodarczo-obronnego w latach 1990 – 2000*, [w:] *Problemy bezpieczeństwa ekonomicznego wobec procesów globalizacji*, red. S. Piocha, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2004, s. 55–74.

- twarde – potencjał zbrojny, wyposażenie armii, infrastruktura (w tym krytyczna), budżet przeznaczony na jego twarde elementy;
- miękkie – potencjał gospodarczy, wpływy intelektualne, naukowe i kulturowe.

Model bezpieczeństwa⁵² oparty na tym podziale⁵³ obejmuje elementy:

- twarde – kapitał rzeczowy⁵⁴ i finansowy, potencjał gospodarczo-obronny⁵⁵ oraz strategie, systemy i struktura organizacyjna;
- miękkie – kapitał intelektualny⁵⁶, jakość dyplomacji, rządów, kanałów komunikacji, przepisów prawa, innowacyjność organizacji⁵⁷ oraz kultura narodowa.

Rysunek 2. Twarde i miękkie elementy modelu bezpieczeństwa narodowego

Źródło: opracowanie własne.

Z rysunku 1. wynika, że kultura bezpieczeństwa narodowego jest elementem spajającym model bezpieczeństwa. Polaryzuje ona wszystkie jego elementy, ukierunkowując je na wspólne interesy, cele i wartości⁵⁸. Powoduje to, że moż-

⁵¹ K. Żukrowska, *Pojęcie bezpieczeństwa i jego ewolucja*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, red. K. Żukrowska, M. Gracik, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2006, s. 27–28.

⁵² *Bezpieczeństwo narodowe to stan uzyskany w wyniku odpowiednio zorganizowanej obrony i ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi określany stosunkiem potencjału obronnego do skali zagrożeń. Słownik terminów z zakresu Bezpieczeństwa Narodowego*, red. W. Łepkowski, Wydawnictwo AON, Warszawa 2009, s. 16.

⁵³ W. Jaruszewski, *Twarde i miękkie elementy bezpieczeństwa narodowego*, „Rozprawy Społeczne”, „Social Dissertations” 2012, t. VI, nr 2, s. 133–144.

⁵⁴ Dobija podkreśla, że (...) systematycznie zwiększa się liczba firm, w których aktywa rzeczowe odgrywają minimalną rolę. D. Dobija, *Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa 2003, s. 189.

⁵⁵ M. Sułek, *Potencjał gospodarczo-obronny podstawą siły państwa*, [w:] *Ekonomika bezpieczeństwa państwa w zarysie*, red. J. Płaczek, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014, s. 81–98.

⁵⁶ W. K. Jaruszewski, *Teoria i praktyka ...*, op. cit., s. 119–127.

⁵⁷ Jednym z najważniejszych źródeł przewagi konkurencyjnej jest innowacyjność działań organizacji.

⁵⁸ Kurczab podaje: *W potocznym rozumieniu wartościami nazywamy tylko to, co dobre, a w ograniczonym zakresie tylko to, co stanowi dobro duchowe, tj. piękno, prawda oraz sacrum.*

liwe jest uzyskanie efektu ich synergii. Przedstawione⁵⁹ elementy modelu są jednakowo ważne⁶⁰ dla sprawnego rozwoju⁶¹ społecznego. Wyróżnia się wśród nich kultura, która stanowi wytwór tradycji, historii, dominujących wartości i norm postępowania, jakości prawa i przyjętej polityki państwa⁶².

W ujęciu encyklopedycznym kultura to *całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości, gromadzonego, utrwalanego i wzbogacanego w ciągu jej dziejów, przekazywanego z pokolenia na pokolenie*⁶³. Zewnętrznymi przejawami kultury⁶⁴ są: język⁶⁵, tożsamość⁶⁶, religia⁶⁷, tradycje, symbole, sztuka⁶⁸, obrzędy, wierzenia⁶⁹, mity, legendy, zwyczaje, rytuały, kuchnia, moda, styl życia⁷⁰ itp.

H. Kurczab, *Z problemów wartości i wartościowania. Wybrane zagadnienia*, s. 19, http://ifp.univ.rzeszow.pl/dydaktyka/dydaktyka_7/Henryk_Kurczab_dydaktyka (dostęp: 9.06.2016).

⁵⁹ W świecie globalizacji, który jest złożonym procesem toczącym się w dziedzinie społecznej i ekonomicznej, narasta wiele nowych zagrożeń. Dynamika zmian przybiera ogromne tempo i rozmiary, a mniej rozwinięte organizacje czy społeczeństwa nie nadążają za nimi, w wyniku czego występuje kilka prędkości rozwojowych społeczeństw, prowadzących do jeszcze większego ich rozwarstwienia. Pojawia się lęk przed utratą stabilizacji, indywidualnej tożsamości oraz brakiem możliwości rozwoju, a tym samym bezpieczeństwa.

⁶⁰ Pomiedzy twardymi i miękkimi elementami zachodzą relacje polegające na tym, że z jednej strony twarde elementy ograniczają pole manewru polityki, a z drugiej polityka ogranicza twarde elementy bezpieczeństwa.

⁶¹ *Dowodząc labilności – w przeciwieństwie do rozwoju – regres uprawnień stymulowany jest zazwyczaj liniowo, nie zawsze dotycząc tych kategorii, które można legitymizować. Konflikty wynikają również z rozbieżności w ocenie depriwacji społecznej pomiędzy powszechnym osądem aktualnego stanu dostępu do pożądanego dóbr a przekonaniem, że jest on ograniczony w grupach uznających się za marginalizowane*. B. Barnaszewski, *Źródła kryzysów i konfliktów*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 16.

⁶² *Nieformalny, ale działający rząd jest lepszy niż oficjalny, ale pozostający w sferze projektów*. B. R. Barber, *Gdyby burmistrzowie rządili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2014, s. 39.

⁶³ *Encyklopedia popularna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 521.

⁶⁴ Zasadniczymi elementami kultury są artefakty, normy, wartości i podstawowe założenia.

⁶⁵ W wielkim uproszczeniu kultura przypomina siatkę językową, na której zatrzymują się różne treści innych kultur, które mogą wspomagać opis kultury rodzimej.

⁶⁶ *W czasach przyspieszonych przemian społecznych rozpadają się ustalone dotąd tożsamości, trzeba znaleźć nową definicję własnego „ja” i stworzyć nową tożsamość*. S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2007, s. 149.

⁶⁷ Huntington twierdzi również: *Wszystkie religie dostarczają ludziom poczucia tożsamości i kierunku w życiu*. Ibidem, s. 149.

⁶⁸ Sztuka, obraz, rzeźba, muzyka, książka to język, który zrozumiała jest dla każdego człowieka.

⁶⁹ Wierzenia, religie określają na swój sposób relacje między rzeczywistością a świętością. Celem każdej religii jest zwiększenie liczby jej wyznawców, by dominować w świecie, premiując znacząco wzrost dzietności rodzin. Żywotnym interesem każdej religii jest przekazywanie użytecznej wiedzy w dwuznacznej postaci.

W literaturze przedmiotu⁷¹ podkreśla się, że stanowi ona podstawowy czynnik rozwoju społecznego oraz pośrednio wpływa na stan bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i narodu. Zdaniem J. Szackiego⁷², kultura przyczynia się do wzmocnienia integracji społecznej oraz podniesienia możliwości intelektualnej regionów, tworzy społeczeństwo świadome⁷³, przeciwdziała patologiom społecznym, jest elementem tożsamości⁷⁴ narodowej, pielęgnuje więzi lokalne, zmniejsza dysproporcje rozwoju osobowego obywateli, stanowi drogę awansu społecznego itp. Zdaniem P. Sztompki, dostarcza ona (...) pewnych gotowych scenariuszy, wzorów zachowań, które realizujemy, chcąc osiągnąć te czy inne cele. Dlatego w obrębie własnej kultury czujemy się pewnie, bezpiecznie, „jak w domu”, a trafiając do innej kultury, jesteśmy wyobcowani, zagrożeni, zaskoczeni. Przynajmniej do czasu, kiedy poznamy panujące w niej znaczenia kulturowe⁷⁵. Bezpieczeństwo kulturowe to przede wszystkim utrwalanie i podtrzymywanie wartości składających się na tożsamość kulturową narodu, państwa, ale też sub- i regionu. Polega ono na utrwalaniu i umacnianiu składników decydujących o ciągłości tożsamości kulturowej, a więc tych, które zaliczyć można do tradycji kulturowych narodu i społeczności regionu (kontynentu) lub innego podmiotu bezpieczeństwa⁷⁶. Kultura bezpieczeństwa wspomaga proces umacniania (...) szeroko rozumianej obronności⁷⁷, służącej w miarę harmonijnemu rozwojowi

⁷⁰ Jakość życia obniżają rozwarstwienie społeczne i kulturowe oraz dyskryminacje – rasowe oraz ze względu na płeć, wyznanie i pochodzenie – powodujące erozję naszych podstawowych wartości i poczucia tożsamości narodowej.

⁷¹ E. Nowicka, *Świat człowieka – świat kultury. Systematyczny wykład problemów antropologii kulturowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 55–60.

⁷² J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2004, s. 304–305.

⁷³ By w jednostce ukształtowała się wysoka świadomość kultury bezpieczeństwa, potrzebne jest zaufanie do systemu bezpieczeństwa oraz świadomość ponoszonego (istniejącego) ryzyka. Te dwa wskaźniki powinny stale wzrastać, ponieważ tylko w taki sposób można zbudować system, w którym bezpieczeństwo ma najwyższy priorytet.

⁷⁴ *Nad polską tradycją kulturalną ciąży historyczny fakt, że twórcą i wyrazicielem kultury (a zwłaszcza jej wyższych wartości) była przez wiele dziesięcioleci warstwa inteligencji o rodowodzie szlacheckim i mieszczańskim. Do dzisiaj wyobrażenie człowieka kulturalnego kojarzy się ze wzorem kulturalnego inteligenta.* A. Tyszka, *Interesy i ideały kultury. Struktura społeczeństwa i udział w kulturze*, PWN, Warszawa 1987, s. 234.

⁷⁵ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 50–51. Autor podkreśla: *Kultura zamyka w sobie wszystkie normatywne, symboliczne i idealne aspekty życia społecznego.* Ibidem, s. 203.

⁷⁶ K. Malak, *Typologia bezpieczeństwa. Nowe wyzwania*, <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/bezpieczenstwo/954-typologia-bezpieczenstwa-nowe-wyzwania/> (dostęp: 8.07.2010).

⁷⁷ Możliwości obronne państwa to nie tylko sfera wojskowa, ale również – a może głównie – sfera cywilna, którą należy widzieć bardzo szeroko także w wymiarze kulturowym. Fala nielegal-

wi tych podmiotów i osiągnięciu najszerzej rozumianego bezpieczeństwa⁷⁸. Kultura łączy⁷⁹ w sobie najważniejsze aspekty życia społecznego (zespół wartości, duchowość, tożsamość⁸⁰, morale, materialność) oraz wpływa faktycznie na to, jacy jesteśmy i będziemy w przyszłości; dlatego należy ją analizować i badać.

M. Cieślarczyk definiuje kulturę bezpieczeństwa jako (...) wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań charakterystycznych dla danego podmiotu, wpływających na sposób postrzegania przez niego wyzwań, szans i (lub) zagrożeń w bliskim i dalszym otoczeniu, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa myślenia o nim, oraz związany z tym sposób zachowania i działania (współdziałania), w różny sposób przez ten podmiot „wyuczonych” i wyartykułowanych, w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tego podmiotu i osiągnięciu przez niego najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i dla otoczenia⁸¹. Podkreśla on również, że w uproszczeniu można przyjąć, że kultura bezpieczeństwa (...) jest to charakterystyczny dla danego podmiotu (systemu) zasób wiedzy i umiejętności, ale także sposób myślenia o bezpieczeństwie (technologia intelektu) funkcjonujących w tym systemie osób oraz ich sposób odczuwania bezpieczeństwa i reagowania na jego brak⁸².

Kultura bezpieczeństwa stanowi: Wynik indywidualnych i grupowych wartości, postaw, postrzegania, kompetencji i wzorów zachowań⁸³. Natomiast według J. Piwowarskiego to (...) ogół materialnych i pozamaterialnych elementów utrwalonego dorobku człowieka, służących kultywowaniu, odzyskiwaniu i podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa określonych podmiotów. Można rozpatrywać ją w wymiarze mentalnym (duchowym), racjonalnym i fizycznym (material-

nych migrantów wywodzących się z obcej kultury może znacząco podważać istniejące mechanizmy bezpieczeństwa w państwach UE.

⁷⁸ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo AP, Siedlce 2010, s. 210.

⁷⁹ Rywalizujące kultury mogą spowalniać rozwój społeczny oraz sprzyjać wyobcowaniu i konfliktom.

⁸⁰ Jednym z kluczowych stanów świadomości dla rozwoju jednostki, grupy jest tożsamość.

⁸¹ Idem, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy kształtowania bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce 2009, s. 157.

⁸² M. Cieślarczyk, K. Kachniarz, *Kultura bezpieczeństwa w lotnictwie w sytuacjach kryzysowych*, „Zeszyty Naukowe WSOSP” 2012, nr 2, s. 27.

⁸³ M. Łoś, *Kultura bezpieczeństwa motywacją do bezpiecznej pracy*, <http://www.bhpplatforma.pl/bhp-platformapl-platforma-wymiany-wiedzy-i-doswiadczen,p,889,24;html> (dostęp: 16.03.2010).

nym)⁸⁴. *Kultura bezpieczeństwa, jej odpowiednio wysoki poziom, pozwala nam uniknąć pokusy agresywnego „wygrywania” na rzecz potrzeby wyższej, jaka niewątpliwie stanowi potrzeba „bycia (a właściwie stawania się) niezwyciężonym”⁸⁵.*

M. Cieślarczyk⁸⁶ wyróżnia filary kultury bezpieczeństwa, która obejmuje użyteczną wiedzę⁸⁷ oraz:

- określone idee, wartości i duchowość człowieka;
- oddziaływania społeczne organizacji i systemów prawa;
- materialne aspekty egzystencji ludzkiej.

Z rys. 3. wynika, że na wszystkie kultury⁸⁸ oddziałuje ponadnarodowa kultura masowa⁸⁹ (globalna⁹⁰), kultura polityczna wynika z narodowej, zaś kultura bezpieczeństwa ze strategicznej⁹¹ oraz przyjętej strategii bezpieczeństwa narodowego⁹².

⁸⁴ J. Piwowarski, *Kultura bezpieczeństwa i jej trzy wymiary*, [w:] „*Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje*”, s. 2, www.apeiron-wydawnictwo.pl/kb/nr9/slowowstepne.pdf (dostęp: 6.02.2015).

⁸⁵ Ibidem, s. 4.

⁸⁶ Ibidem, s. 3. Kultura bezpieczeństwa określa sposoby rozwiązywania problemów i sporów.

⁸⁷ Wzrost poziomu wykształcenia umożliwia zrozumienie nowych zagrożeń, w tym utraty użytecznej wiedzy.

⁸⁸ Każda kultura wpływa na swoiste zachowanie jednostek i grup społecznych. Nie jest zjawiskiem stałym, lecz zmiennym, które żyje wraz z danym społeczeństwem, narodem. Wyznacza kierunek i nawiguje nasze działania, nadając im określony sens (stanowi wyznacznik tego, kim jesteśmy i być powinniśmy).

⁸⁹ *Procesom unifikacji związanym przede wszystkim z ponadnarodową kulturą masową towarzyszy rewitalizacja identyfikacji z mniejszymi wspólnotami, także lokalnymi, regionalnymi i etnicznymi (...). Identyfikacja wspólnoty regionalnej to szczególny przypadek tożsamości społecznej (zbiorowej) i kulturowej*. P. Załęski, A. Syliwoniuk, *Tożsamości kulturowe w Europie Zachodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 7.

⁹⁰ Kulturę globalną współtworzą kultury kontynentalne, narodowe, regionalne, korporacyjne, organizacyjne, poszczególnych zawodów, kształtowane przez mass media, a także dominujące religie światowe itp.

⁹¹ *Kultura strategiczna – zespół poglądów i nawyków dominujących w społeczeństwie a dotyczących roli siły oraz sposobów jej użycia w konkretnych warunkach historycznych*. *Słownik terminów z zakresu ...*, op. cit., s. 63.

⁹² *Strategia bezpieczeństwa narodowego RP*, s. 7, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf> (dostęp: 7.11.2014).

Rysunek 3. Kultura narodowa i jej wybrane podkultury

Źródło: opracowanie własne.

Kultura strategiczna zajmuje w hierarchii wyższe miejsce niż kultura bezpieczeństwa, gdyż strategia bezpieczeństwa narodowego⁹³ wyznacza jego interesy, cele i ramy.

C. S. Gray zajmował się zarówno pojęciem kultury strategicznej, jak i jej znaczeniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego, a także studiami porównawczymi nad kulturą obu supermocarstw. Kulturę strategiczną określał on jako: (...) *sposób myślenia i działania poprzez siłę, wywodzący się z doświadczeń historycznych, z aspiracji do odpowiedzialnych zachowań, zgodnych z narodowym interesem*⁹⁴. Uważał on kulturę strategiczną państwa za (...) *użyteczne narzędzie dla zrozumienia samych siebie, innych, a także dla poznania tego, jak inni nas postrzegają*⁹⁵.

Bezpieczeństwo narodowe tworzą następujące podkultury: społeczna, energetyczna, ekologiczna, intelektualna, informacji, cyberprzestrzeń⁹⁶, organizacyjna itp.

Należy dodać, że świadomość kulturowa wzbogaca ludzi, a jej brak, „mgła kulturowa”, ogranicza możliwość wzajemnego zrozumienia, co może mieć katastrofalne skutki dla pokoju i bezpieczeństwa narodowego. Powinniśmy być zainteresowani nie tylko badaniem kultury, zwyczajów, idei, doktryn, które różnią się, przepływają, podlegają fluktuacji, lecz także badaniem narodowych stylów czy sposobów reagowania.

⁹³ Ibidem s. 7–13. Dynamika zmian otoczenia generuje nowe zagrożenia podważające system bezpieczeństwa.

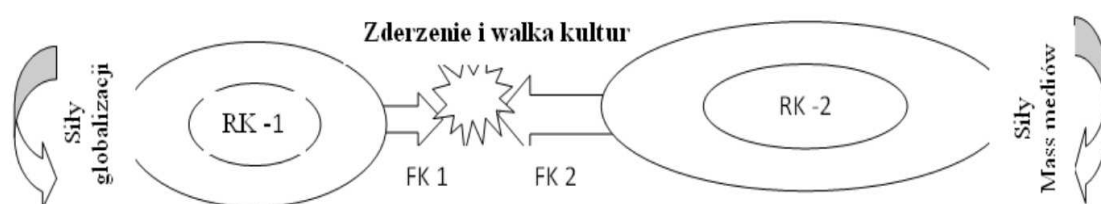
⁹⁴ C. S. Gray, *Nuclear strategy and strategic Culture*, Hamilton Press, Hamilton 1986, s. 55–57.

⁹⁵ Idem, *The Geopolitics of Superpower*, University Press of Kentucky, Lexington 1988, s. 42–43.

⁹⁶ Cyberprzestrzeń tworzy odmienny typ kultury bazujący na technologii komputerowej. Stawia ona zbiór praktyk pozwalających ludziom radzić sobie z nowymi formami informacji. Wyróżnia się następujące sposoby interpretowania cyberkultury: utopijne, informacyjne, antropologiczne i aksjologiczne.

J. Czaja⁹⁷ podkreśla, że bezpieczeństwo kulturowe⁹⁸ obejmuje ochronę wartości kultury duchowej istotnych dla tożsamości narodowej (m.in. języka⁹⁹, religii, zwyczajów, tradycji, literatury, filozofii, ideologii), a także ochronę materialnych dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego (zabytków, pomników narodowych, kościołów, dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego oraz innych cennych obiektów). Poczucie bezpieczeństwa kulturowego dotyczy zarówno jednostek oraz grup społecznych, a wynika z odrębności i różnicowania kultur.

B. Barnaszewski zauważa: *Trwałość zróżnicowania stanowi logiczną konsekwencję naczelnej zasady, czyli prawa do posiadania własnej kultury*¹⁰⁰. W XXI w. znaczącą rolę w bezpieczeństwie kulturowym odgrywają dominujące religie.

Rysunek 4. Rdzenie kulturowe wyznaczające charakter kultur narodowych:
FK 1, 2 – siły kultur 1, 2; RK 1, 2 – rdzeń kultury 1, 2

Źródło: opracowanie własne.

Religie¹⁰¹ mogą scalać daną kulturę lub rozsadzać ją od środka, bądź też oddziaływać wzajemnie; każda kultura ma swój rdzeń¹⁰², który stanowi o jej cha-

⁹⁷ J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków 2004, s. 22–26.

⁹⁸ Kultura bezpieczeństwa narodowego jest źródłem użytecznej wiedzy, bez której nie można budować bezpieczeństwa. Ma ona swoje korzenie m.in. w potencjale społeczno-gospodarczym, tradycjach, wartościach, sukcesach, dziejach i symbolach narodowych, które wspólnie wzmacniają jej rdzeń.

⁹⁹ Język od zarania dziejów wywoływał i warunkował rozwój określonej kultury i stanowił główne, najważniejsze źródło wiedzy i informacji o danej kulturze. Jest równocześnie trwały, jak i (w pewnym zakresie) zmienny. Należy on do struktur długiego trwania, a w okresie kilku dekad prawie się nie zmienia. Zmiany pojawiają się w znacznie dłuższym czasie.

¹⁰⁰ *W kręgu islamu wzorcem w pełni dopuszczalnym jest przymuszanie do konwersji religijnej z jednej i karanie śmiercią za apostazję z drugiej strony.* B. Barnaszewski, *Źródła kryzysów i konfliktów...*, op. cit., s. 49.

¹⁰¹ *Wszystkie religie dostarczają ludziom poczucia tożsamości i kierunku w życiu.* S. P. Huntington, *Zderzenie...*, op. cit., s. 149.

¹⁰² Rdzeniem kultury bezpieczeństwa powinien być przyjęty i wdrożony system zarządzania bezpieczeństwem, z którego wynikają wartości oraz normy stosowane w organizacji, społeczeństwie i narodzie – te powinny generować wysoką jakość życia, rozwoju i bezpieczeństwa narodowego.

rakterze i sile (rys. 4). Rdzenie te mają różną siłę, moc, żywotność, która decyduje o możliwości przetrwania danej kultury, wg poniższej zależności:

siły kultur: $FK-1 < FK-2$

oraz

żywotność kultury-1 < żywotności kultury-2.

Rdzenie te nie podlegają żadnym modyfikacjom, są trwałe i niezmiennie. Zrezygnowanie z własnego rdzenia kulturowego w danej społeczności czy narodzie powoduje, że dana kultura staje się podatna na oddziaływanie innych, silniejszych kultur. Kultury mogą także wówczas płynąć¹⁰³ razem, bez zderzeń i konfliktów¹⁰⁴. Obecnie jednak coraz częściej dochodzi do zderzenia obcych kultur i ich konfliktu¹⁰⁵ na skutek odmienności ich systemów politycznych, społecznych¹⁰⁶, etycznych, moralnych,¹⁰⁷ potencjału gospodarczo-obronnego¹⁰⁸, technologii, techniki, świadomości, a także samych składowych kultur (np. tożsamości narodowej i religii). Wszystko to może prowadzić do współczesnych „wojen kulturowych” stanowiących substytut użycia siły militarnej¹⁰⁹ w celu zmniejszenia siły obronnej potencjalnego przeciwnika.

¹⁰³ Duży wpływ na płynność obcych kultur mają mass media, które „urabiają” kultury na swój sposób. Świat mass mediów i panujące w nim reguły są zmienne. Rewolucyjne zmiany występują również w zarządzaniu informacją, tworzeniu strategii informacyjnych, finansowych czy inwestycyjnych, jak również dotyczą technologicznych, ekonomicznych i kulturowych aspektów przeobrażeń mass mediów oraz przenikania zjawisk medialnych.

¹⁰⁴ *Kultura konwergencji to zjawisko lub pewien proces, w którym obserwować możemy zmieniające się i wzajemnie przenikające zależności pomiędzy treściami medialnymi, kulturowymi i komercyjnymi oraz ich twórcami i odbiorcami.* B. Jaskowska, *O kulturze konwergencji słów kilka*, <http://www.ebib.pl/2008/92/a.php?jaskowska> (dostęp: 12.06.2015).

¹⁰⁵ Konflikt kulturowy – wrogość, niechęć lub walka pomiędzy oddziałującymi na siebie zbiorowościami o odmiennych kulturowo sposobach życia przeważnie wynikających z faktu różnych miejsc pochodzenia. Podczas konfliktu kulturowego pojawia się efekt obronny, zagrożona lub zaatakowana kultura zaczyna mocniej określać swoją specyfikę. https://pl.wikipedia.org/wiki/Konflikt_kulturowy (dostęp: 15.02.2017).

¹⁰⁶ Podstawowe czynniki zróżnicowania społecznego: ekonomiczny, społeczny, edukacyjny, kulturowy, religijny, etniczny, demograficzny itp.

¹⁰⁷ Moralność stanowi system norm, ocen, wzorów postępowania, który jest ogólnie akceptowany przez ogół społeczeństwa jako słuszny i prawdziwy. Przeciwnik może podważać system ocen moralnych w danym narodzie.

¹⁰⁸ W. K. Jaruszewski, *Wpływ kapitału intelektualnego i korupcji na stan bezpieczeństwa*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2015, t. XII.

¹⁰⁹ Współczesna wojna nie ma charakteru jedynie militarnego (kinetycznego), lecz również realizowana jest na wielu różnych obszarach, np.: kulturowym, energetycznym, gospodarczym, społecznym czy ideologicznym. Aby pokonać przeciwnika, lepiej jest podważyć jego kulturę czy

Podsumowując, należy stwierdzić, że bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa narodowego¹¹⁰ nie są zjawiskami stałymi, lecz dynamicznie się zmieniają i zależą od działań władz administracyjnych, instytucji¹¹¹ oraz wielu innych czynników, w tym kapitału intelektualnego i potencjału społeczno-gospodarczego¹¹². W dobie szybkich zmian (w tym kulturowych) oraz migracji powijają się nowe bariery i różnice kulturowe, które nie wzmacniają bezpieczeństwa narodowego. W XXI w. rośnie znaczenie problematyki kultury bezpieczeństwa i kapitału intelektualnego w danych narodach.

Kulturę bezpieczeństwa narodowego należy postrzegać z wielu stron, z różnych perspektyw, tak by łączyć metody badawcze; trzeba analizować ją dogłębniej, aby widzieć jej nowe atrakcyjne wartości, które są istotne dla przetrwania, rozwoju i szczęścia narodu. Stwierdza się, że w osiągnięciu bezpieczeństwa narodowego na podstawie kapitału intelektualnego oraz bezpieczeństwa należy mieć zintegrowane i spójne interesy, cele, a także kluczowe wartości. Obecnie nie tylko użyteczna wiedza i wzrastająca liczba zagrożeń kształtuje bezpieczeństwo narodowe. Problem również tkwi w innych jego elementach uwzględnionych na rys. 2., których nie należy pomijać. W związku z ewoluowaniem kapitału intelektualnego i kultury bezpieczeństwa narodowego zasadne jest ciągłe i dogłębne badanie powyższych elementów tegoż bezpieczeństwa. Osiągnięty raz jego poziom nie jest gwarantem jego zachowania, gdyż nowe, nieznane dotąd zagrożenia mogą wyzwać jeszcze groźniejsze w skutkach następstwa.

Bibliografia

- Aleksandrowicz T., *Terroryzm międzynarodowy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2000.
- Bąk A., *Mikroekonomiczne metody badania preferencji konsumentów z wykorzystaniem programu R*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013.

też opanować jego rynki zbytu, utrudniać mu dostęp do zasobów energetycznych lub prowadzić działania ideologiczno-propagandowe.

¹¹⁰ Wysoce zasadne jest wzmacnianie wzajemnych relacji narodowych z uwzględnieniem nowych kontekstów kulturowych, regionalnych, światopoglądowych, ekologicznych, ekonomicznych czy religijnych.

¹¹¹ Instytucje narodowe i UE winny generować tylko pozytywną siłę, energię dla pokrzepienia wszystkich społeczeństw i narodów oraz dla wzrostu ich bezpieczeństwa.

¹¹² Różny stan rozwoju gospodarczego oraz odmienność kultur i systemów wartości nie prowadzi do budowania społeczeństw otwartych, lecz najczęściej do nowych, groźnych wykluczeń społecznych.

- Cieślarczyk M., Kachniarz K., *Kultura bezpieczeństwa w lotnictwie w sytuacjach kryzysowych*, „Zeszyty Naukowe WSOSP” 2012, nr 2.
- Czaja J., *Bezpieczeństwo kulturowe Rzeczypospolitej Polskiej*, AON, Warszawa 2004.
- Encyklopedia popularna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- Godlewski G., *Słowo – pismo – sztuka słowa. Perspektywy antropologiczne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
- Gołębski F., *Cywilizacja europejska*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012.
- Hofstede G., Hofstede G. J., *Kultury organizacyjne*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2007.
- Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2007.
- Jaruszewski W. K., *Parametryczny opis potencjału gospodarczo-obronnego Polski i państw otoczenia*, AON, Warszawa 2001.
- Jaruszewski W. K., *Relacje między kapitałami: społecznym, rodzinnym i grupy migrantów*, „Rozprawy Społeczne”/„Social Dissertations” 2015, t. IX, nr 2.
- Jaruszewski W. K., *Twarde i miękkie elementy bezpieczeństwa narodowego*, „Rozprawy Społeczne”/„Social Dissertations” 2012, t. VI, nr 2.
- Jaruszewski W. K., *Teoria i praktyka kapitału intelektualnego w strategii bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo CB, Szczecin 2013.
- Jaruszewski W. K., *Wpływ kapitału intelektualnego i korupcji na stan bezpieczeństwa*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2015, t. XII.
- Jaruszewski W. K., *Czy nauczyciel krajoznawstwa może stanowić kotwicę łączącą jednostkę z małą ojczyzną?*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2015, t. XII.
- Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011.
- Sulek M., *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Sulek M., Jaruszewski W. K., *Makroekonomiczne uwarunkowania bezpiecznego rozwoju gospodarczego państwa mierzone syntetycznymi wskaźnikami potencjału gospodarczo-obronnego w latach 1990 – 2000*, [w:] *Problemy bezpieczeństwa ekonomicznego wobec procesów globalizacji*, red. S. Piocha, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2004.
- Tyszka A., *Interesy i ideały kultury. Struktura społeczeństwa i udział w kulturze*, PWN, Warszawa 1987.
- Wróblewski R., *Zarządzanie kryzysowe jako element zarządzania Bezpieczeństwem Narodowym*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2013.
- Żukrowska K., *Pojęcie bezpieczeństwa i jego ewolucja*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. K. Żukrowska, M. Grącik, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2006.

Netografia

- Aleksandrowicz T., *Strategia bezpieczeństwa narodowego RP*,
<https://wszystkoconajwazniejsze.pl/tomasz-aleksandrowicz-strategia-bezpieczenstwa-narodowego-rp/> (dostęp: 9.11.2014).

- Malak K., *Typologia bezpieczeństwa. Nowe wyzwania*, <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/bezpieczenstwo/954-typologia-bezpieczenstwa-nowe-wyzwania?> (dostęp: 8.07.2010).
- Strategia bezpieczeństwa narodowego RP*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf> (dostęp: 6.11.2014).
- Perechuda K., Chomiak-Orsa I., *Znaczenie kapitału relacyjnego we współczesnych koncepcjach zarządzania*, http://zif.wzr.pl/pim/2013_4_2_23.pdf (dostęp: 28.11.2013).

Summary

The role of intellectual capital and culture in the development of national security

Nowadays, many economic crisis, finance and communication in the XXI century, people are migrating all over the world. The national culture has an important role in the formation of national security and is the driving force behind the growth of national security and socio-economic development. The purpose of this article is to expose the issue of culture, which can be a substitute for military force. In the first part of the article presents issues of intellectual capital at the beginning of the 21st century in the second part of the article describes the importance of culture in the development of national security.

keywords: culture of national security, intellectual capital

słowa kluczowe: kapitał intelektualny, kultura bezpieczeństwa narodowego